

çimleriyle küçük ve büyük kubbeler, kuleler, evyanlar, kemerler, kameriyeler, sü-tunlar, pencereler ve kapılar yer almaktadır. Hint-İslâm sanatının en önemli süsleme unsurlarından biri de yazıdır. Özellikle XVII. yüzyılda yazıların kalitesi çok yükselmiş ve bu arada kitap istinsahında da büyük bir artış olmuştur.

Hint-İslâm sanatının mimari ve buna bağlı sanat kollarından sonra en önemli faaliyet alanı minyatürcülük olup bu sahada meydana getirilen eserler bütün dünyada şöhet bulmuştur. Minyatürün büyük bir değer kazanarak ilk önemli örneklerini vermeye başladığı devir Delhi Sultanlığı'nın son yıllarıdır. Fakat minyatür sanatının asıl gelişmesi ve hatta minyatür anlayışından kitap resmine doğru kayması Bâbürlüler devrinde olmuştur. Hindistan'da kökleri çok eskilere giden tasvirî sanatların İran'dan gelen yeni bir anlayışla birleştirildiği Bâbürlü resim ekolünün gerçek kurucuları ve Hintli ustaların yetiştiricileri Mîr Seyyid Ali ve Abdüssamed adlı iki İranlı sanatkârdır. Bu ustaları Hümâyûn, tahtından uzak kaldığı yıllarda misafiri olduğu İran Şahı I. Tahmasb'ın sarayından almış ve beraberinde Hindistan'a götürmüştür. Hümâyûn'un başlattığı minyatür çalışmaları, resme karşı büyük bir ilgi duyan oğlu Ekber Şah'ın Fetihpûr Sikri'de kurduğu yeni atölyede devam ettirilmiş, en güzel örnekler ise Cihangir ve Şah Cihan dönemlerinde verilmiştir. Daha sonra duraklamaya giren Bâbürlü minyatür sanatı, XVIII. yüzyılda Hindistan'ın değişik bölgelerinde hüküm süren bir kısmı Bâbürlüler'e bağlı hükümdarların desteğiyle canlılık kazanan mahallî üslûplara kaynak teşkil etmiştir.

İran, mahallî Hint ve Avrupa tesirleri gösteren Bâbürlü minyatür sanatı tamamen saray hayatına bağlı kalmıştır. Başlıca ilgi alanlarını portre ve tabiat tasvirlerinin oluşturduğu minyatür ustaları tabiatın çeşitli yönlerini dikkatle ele almış, iyice inceledikten sonra resmetmişlerdir. İnsan ve hayvan figürlerinin ifade edilme biçimi, Bâbürlü minyatür anlayışını benzerlerinden çok farklı bir noktaya getirmiştir. Özel bir perspektif ve ışık-gölge kullanma eğiliminde olan sanatçılar renklerin seçiminde de farklı bir tutum benimsemişler ve ortaya, İslâm minyatürlerinden değişik tesirler bırakan Avrupa resmine yakın bir üslûp çıkarmışlardır. İnsan mizacının ifade edilmesi, tabiattaki şiirseliğin tesbiti ve hayatın incelenmesi gibi hususlarda gösterilen özen ve çaba ile

kazanılmış tasvirî özellikler de diğer İslâm minyatürlerinden farklı ve daha cüretkâr bir sanat anlayışının teşekkül etmesine sebep olmuştur.

Bâbürlü döneminde en üstün seviyesine çıkan Hint-İslâm sanatının diğer bir yönünü temsil eden el sanatları arasında hiç şüphesiz birinci derecede önem taşıyanı maden işçiliği ve daha çok da kuyumculuktur. Hindistan'ın zengin madenleri ve değerli taşlarıyla tezyin edilen silâhlar, çeşitli süs ve günlük kullanım eşyası bu husustaki önemli örneklerdir. İkinci önemli el sanatını teşkil eden dokuma ve halıcılıkta mimari ve resimle yakından ilişkili bir tasvir eğilimi göze çarpmakta, özellikle de kumaşlarla halılar üzerinde görülen motifler ve sahne düzenlemeleri dikkat çekmektedir. Bu sanat kolları gibi Orta Asya ve İran etkilerinin belirgin olduğu fildişi ve ahşap oymacılığı da çeşitli ve önemli eserlerle temsil edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Glück, *Die Indische Miniaturen des Harnza-Romanes im Österreichischen Museum in Wien und in Anderen Sammlungen*, Wien 1925; M. Abdullah Chaghtai, *Le Tadj Mahal d'Agra*, Bruxelles 1938; M. S. Briggs, *Muslim Architecture in India*, Oxford 1951; J. Terry, *The Charm of Indo-Islamic Architecture. An Introduction to the Northern Phase*, London 1955; Ahmad Hasan Dani, *Muslim Architecture in Bengal*, Dacca 1961; G. Lawrence, *Indian Art: Mughal Miniatures*, London 1963; M. Bussafia, *Indian Miniatures*, London 1966; S. Swarup, *5000 Years of Art and Crafts in India and Pakistan*, Bombay 1968; R. Nath, *The Immortal Taj Mahal*, Bombay 1972; a.mlf., *History of Sultanate Architecture*, New Delhi 1978; a.mlf., *The Tajmahal and its Incarnation*, Jaipur 1985; a.mlf., *History of Mughal Architecture*, I-II, New Delhi 1985; M. P. Srivastana, *Society and Culture in Medieval India 1206-1707*, Allahabad 1975; R. J. Mehta, *Masterpieces of Indo-Islamic Architecture*, Bombay 1976; Anis Farooqi, *Art of India and Persia*, Delhi 1979; P. Brown, *Indian Architecture: Islamic Period*, Bombay 1981; V. Begde-Prabhakar, *Fort and Palaces of India*, New Delhi 1982; K. V. S. Rajan, *Islam Builds in India*, Delhi 1983; *An Album of Archaeological Relics in Bangladesh*, Dacca 1984; G. Michell, *The Islamic Heritage of Bengal*, Paris 1984; a.mlf., *Architecture of the Islamic World*, London 1984, s. 264-274; a.mlf., *Islamic Heritage of the Deccan*, Bombay 1986; E. W. Smith, *The Mughal Architecture of Fatehpur-Sikri*, I-IV, New Delhi 1985; a.mlf., "Architectural Masterpieces of the Mughal Emperors", *MW*, XXXIX/2 (1949), s. 102-112; J. D. Hoag, *Islam*, Stuttgart 1986, s. 152-164, 190-202; P. Varma, *Delhi and its Monuments*, New Delhi 1987; E. Diez, *Die Kunst Indiens*, Potsdam, ts.; *Fatehpur-Sikri* (ed. M. Brand - G. D. Lowry), Bombay 1987; N. Ahmed, *The Buildings of Khan Jahan in and Around Baserhat*, Dacca 1989; J. Burton-Page, "Hind (Architecture)", *EJ²* (İng.), III, 440-452.

A. ENGİN BEKSAÇ

HİNDİSTAN EHL-i HADİS EKOLÜ

(bk. EHL-i HADİS).

HİNDİSTAN EHL-i KUR'ÂN EKOLÜ

(bk. KUR'ÂNİYYÛN).

HİNDİSTAN HÂKSÂR HAREKETİ

Hindistan'da
İnâyetullah Han
(ö. 1963)
tarafından başlatılan
dinî, içtimâî ve siyasî bir hareket
(bk. İNÂYETULLAH HAN).

HİNDİSTAN HİCRET HAREKETİ

I. Dünya Savaşı'ndan sonra
Hintli müslümanların
Afganistan'a hicret etmelerini
teşvik için ortaya çıkan hareket.

Bu hareketi ortaya çıkaran şartlar Hindistan Hilâfet Hareketi ile doğrudan alakalıdır ve aynı şekilde dinî-siyasî muhteva taşımaktadır. İngiltere Başbakanı Lloyd George'un, Osmanlı Devleti'nin dinî-siyasî statüsünün değişmemesi ve halifenin kutsal topraklardaki haklarının korunması için kendisine başvuran Hindistan Hilâfet Hareketi heyetine verdiği sert cevap Hint müslümanlarını şaşkınlığa uğrattı (Mart 1920). Böylece I. Dünya Savaşı sonrasında İtilâf devletlerinden özellikle İngiltere'nin Osmanlılar'a karşı takındığı tutum bazı Hintli müslümanlar arasında, Osmanlı halifesi ve devletine revâ görülen muamelelerden sonra hâlâ Hindistan'da yaşamaya devam edip etmemenin dinen uygunluğu hususunda bir tartışmaya yol açtı. Esasen Hindistan'da İngiliz hâkimiyetinin yerleşmeye başlamasıyla birlikte görülen bu gelişme geleneksel dârülsilâm-dârülharb tartışmasının bir uzantısıydı. Ancak Hicret Hareketi her ne kadar Hilâfet Hareketi'nin bir neticesi ise de liderleri arasında görüş farklılıkları mevcuttu. Bir kısım ulemâ Hindistan'ın dârülharb sayılmayacağını, dolayısıyla hicrete gerek bulunmadığını savunuyordu. Cem'iyet-i Ulemâ-i Hind, Diyûbendî ve Birîlvî ekollerine mensup pek çok âlim, hicret gibi hayatî bir karara ancak dinî mükellefiyetlerin serbestçe yerine getirilemediği durumlarda son çare olarak baş-

HİNDİSTAN HİLÂFET HAREKETİ

Osmanlı Devleti'nin
toprak bütünlüğünü ve
hilâfetin otoritesini savunmak üzere
Hindistan'da oluşturulan
dinî-siyasî hareket.

I. Dünya Savaşı yenilgisinden sonra Osmanlı Devleti'nin dağılması, İslâm dünyasının büyük bir kısmını karışıklık ve ümitsizlik içinde bıraktı. Bağımsız olan yegâne İslâm devleti durumundaki Osmanlı Devleti, yabancı hâkimiyeti altına düşmüş müslümanların gurur ve teselli kaynağı idi; İslâm'ın dünyevî gücünün sembolü ve evrensel hilâfet merkezi olarak özellikle İngiliz Hindistanı'ndaki Hindû çoğunluk içinde yaşayan müslümanlara bir güvenlik duygusu veriyordu. Fakat XIX. yüzyılın ikinci yarısında Hint müslümanları, bu devletin parçalanması halinde Hindûlar karşısında kendi siyasî güçlerinin büyük ölçüde azalacağı korkusuna kapıldılar. Bu sebeple panislâmizm, onlar için romantik bir ideal ve psikolojik bir takviye olmanın yanında millî kimliklerini kazanma aracı haline geldi. Bu duyguyla Hint müslümanları XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hindistan ve İngiltere hükümetleri nezdinde Osmanlı Devleti lehine kamuoyu oluşturmaya başladılar. O dönemde asıl üzerinde durdukları konu, Osmanlılar'ın Arabistan yarımadasındaki hâkimiyetlerine ve halifenin dinî-siyasî otoritesine herhangi bir şekilde zarar gelmemesiydi. Her ne kadar I. Dünya Savaşı çıktıktan sonra bazı İngiliz devlet adamlarının verdiği teminatlar biraz rahatlatma getirdiyse de daha sonra durum beklenen şekilde gelişmedi. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti'nin yenilgiyi kabul etmesi üzerine İtilâf devletlerinin, özellikle İngiltere'nin takındığı istilâcı tutum Hint müslümanları arasında büyük bir galeyana sebep oldu. Çünkü Hint müslümanları açısından kendilerinin savaştaki hizmetlerine ve İngiliz devlet adamlarının buna karşılık verdikleri sözlere rağmen Türkiye'nin bütünlük ve bağımsızlığının tehlikeye düştüğü açıkça ortaya çıkmıştı. İtilâf devletleri içinde Hindistan'ın ve Türkiye'nin başına gelen felâketlerden en başta İngiltere sorumlu olduğu için halkın heycanı kısa sürede İngiliz karşıtı bir nitelik kazandı.

Hilâfeti savunma konusu önce Türk sempatisini olarak tanınan küçük bir grup tarafından ortaya atıldı. Kısa zamanda geniş ufuklu fikirlere sahip bazı politikacılar tarafından da benimsendi ve

mar ederek ucuz toprak satın alma hesaplarıyla yaptıkları teşviklerdir. Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilen Sevr Antlaşması'nın (20 Mayıs 1920) açıklanmasından kısa bir müddet sonra Afganistan sınırına insan akını başladı. Ağustos 1920'ye gelindiğinde 25.000'e yakın kişi sınırı geçmişti. Afgan hükûmeti önceleri muhacirlerin iç siyasete karışmamaları şartıyla bu durumu hoşgörü ile karşıladı; ancak daha sonra bu kadar insanla başa çıkamayacağını düşünerek sınırları kapattı. Bazı kaynaklarda, bu amaçla yola çıkanların sayısı 500.000 ile 2 milyon arasında tahmin edilmekteyse de (Briggs, XX/2 | 1930], s. 168) daha gerçekçi verilere göre bu rakamın 60.000 civarında olduğu sanılmaktadır. Kadın ve çocukların çoğunlukta bulunduğu muhacirler yüzlerce kilometrelik yol boyunca açlık, aşırı sıcaklık ve çeşitli hastalıklarla mücadele ettiler. Bunların çektikleri sıkıntılar ve Afganistan'da karşılaştıkları beklenmedik durumlardan dolayı 20.000 kadarı geri döndü; ancak daha önce bütün mülklerini ellerinden çıkardıkları için zor duruma düştüler. Geri kalanların pek çoğu yollarda telef oldu; çok az bir kısmı da Orta Asya'ya ve Türkiye'ye gitmeyi tercih etti.

Tamamen hissiyatın hâkim olduğu bir ortamda acele ile ve düzensiz bir şekilde başlatılan hicret hareketi sonuçta tam anlamıyla bir faciaya dönüşmüş ve hem katılanları hem de onların yakınlarını perişan etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

India Office Library and Records (London), Public Series (1920); Muhammed Ali, *Freedoms of Faith and its Price*, London 1920, s. 117; Gulâm Hüseyin Suhte, *Destân-ı Hicret*, Amritsar 1921; P. C. Bamford, *The Histories of Non-cooperation and The Khilafat Movements*, Delhi 1925, s. 158; A. Toynbee, *Survey of International Affairs of 1925*, London 1927, V/1, s. 255; Ebû'l-Kelâm Âzâd, *Teberrükât-ı Âzâd* (nşr. G. R. Mihr), Haydarâbâd 1959, s. 203-204; Mushir U. Haq, *Muslim Politics in Modern India 1857-1947*, Lahor, ts., s. 99, 122-124; W. C. Smith, *Modern Islam in India*, Lahore 1963, s. 226; Azîz Hindî Amritsarî, *Teşrîk-i Hicret ki Târîh* (nşr. S. R. A. Ca'ferî, *Eurâk-i Gumgeşteh* içinde), Lahor 1968, s. 753-932; İqtidar Husain Qureshi, *Ulema in Politics*, Karachi 1972, s. 262-265; Azmi Özcan, *Pan-Islâmizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere 1877-1924*, Ankara 1997, s. 241-243; a.mlf., "İngiliz Yönetimi Altındaki Hindistan'da Dârü'l-İslâm-Dârü'l-Harb Tartışmaları", *Yeni Toplum*, I, İstanbul 1992, s. 140-146; F. S. Briggs, "The Indian Hijret of 1920", *MW*, XX/2 (1930), s. 164-168; M. N. Qureshi, "The Ulama of British India and the Hijrat of 1920", *Modern Asian Studies*, XII/1, Cambridge 1979, s. 41-59. □

AZMİ ÖZCAN

[illegible]

Hindistan Hicret Hareketi'nin önde gelen isimlerinden Muhammed Ali'nin müslümanların hissiyatını ifade etmek üzere hazırladığı açık mektubun ilk satırları (Azmi Özcan arşivi)

vurulması gerektiğini söylüyordu. Buna karşılık Âzâd Sübhânî, Senâullah Amrîsârî ve İslâmâbâdlı Münîrüz zaman gibi hicret taraftarları, İngilizler'in Hindistan'ı işgal etmelerinden itibaren ülkenin dâ-rülharp ve hicretin de dinî bir yükümlü-lük haline geldiğini ileri sürdüler. Artık bu noktada Hindistan müslümanları ya cihat ya da hicret etmek zorundaydılar; fakat cihat mümkün olmadığına göre tek yol hicretti. Bu görüş Ebû'l-Kelâm Âzâd ve Mevlânâ Muhammed Ali gibi etkili kişiler tarafından da desteklendi. Ebû'l-Kelâm Âzâd bir fetva yayımlayarak Afganistan'a hicretin vacip olduğunu, Hindistan'da sa-dece geçerli bir mazereti bulunanlarla mücadeleyi sürdürmek isteyenlerin kala-bileceğini söyledi (*Teberrukât-ı Âzâd*, s. 203-204).

Hicret temayüllerinin güçlenmesi üzere kampanyalar düzenlendi ve çeşitli şehirlerde hicret büroları açıldı; özellikle cami ve medreselerde yoğun bir propaganda başlatıldı. Hareketin en hararetili savunucusu Amritsar'dan Gulâm Muhammed Azîz adlı bir gençti. Sonradan Azîz Hindî ismiyle tanınan Gulâm Muhammed müslümanların bu harekete katılmalarını sağlayabilmek için büyük gayret gösterdi; hatta ilk günlerde yola çıkanlara yardımcı olunacağına dair Afgan hükümetinden destek sözü aldı. Hicret taraftarlığına tesis eden faktörlerden biri de Hindî toprak ağalarının, fakir halkın Afganistan'da daha iyi imkânlarla kavusacağı ümidini istis-